

Megemlékezés

STEFANOVITS PÁL SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA FOR THE 100TH BIRTH ANNIVERSARY OF PÁL STEFANOVITS

Koós Sándor¹, Koósné Török Erzsébet²

¹tudományos főmunkatárs, Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézet, Budapest
koos@rissac.hu

²ny. főigazgató, főkönyvtáros, Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Gödöllő
koosne.t.erzsebet@upcmail.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Stefanovits Pál (1920–2016) vegyészmérnök, a talajtan, a talajterképezés és talajosztályozás, a mezőgazdasági környezetvédelem meghatározó, nemzetközi hírű tudósa, az MTA rendes tagja, professor emeritus, a Magyar Talajtani Társaság örökös elnöke. A születésének centenáriuma alkalmából készült megemlékezés bemutatja a talaj neves tudósának életútját, kimagasló eredményeit és emberi nagyságát.

ABSTRACT

Pál Stefanovits (1920–2016) is was a chemical engineer, a highly acclaimed, internationally renowned expert of soil science, soil mapping and classification, agri-environmental protection, a full member of the Hungarian Academy of Sciences, Professor Emeritus, and the Hungarian Soil Society's President for Life. This commemoration of the centenary of his birth summarizes the career, outstanding achievements, and human greatness of this renowned soil scientist.

Kulcsszavak: Stefanovits Pál, talajtan, talajterképezés és -osztályozás, mezőgazdasági környezetvédelem, TAKI, Agrártudományi Egyetem (Gödöllő)

Keywords: Pál Stefanovits, soil science, soil-mapping and -classification, agri-environment, Institute for Soil Science and Agricultural Chemistry, University of Agriculture (Gödöllő, Hungary)

Stefanovits Pál Kassán született 1920. november 24-én. A hagyományokat mindig tisztelő és őrző családi környezet nagyban befolyásolta a természet iránti érdeklődését, míg a dédapja által 1810-ben alapított, majd édesapja által továbbvitt vegyztisztító üzem a kémia iránti vonzalmát és őszinte kíváncsiságát erősítette.

Középiskolai tanulmányait a kassai Állami Magyar Reálgimnáziumban végezte, ahol 1938-ban érettségizett. Ezt követően a Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gépész- és Vegyészmérnöki Karán¹ a vegyészmérnöki osztályon folytatta tanulmányait rendes hallgatóként. Okleveles vegyészmérnöki diplomáját 1942-ben szerezte. Az órarenden kívüli előadások közül a Mados László², műegyetemi magántanár által tartott talajtani választottat, melynek keretében a résztvevők az általános talajtannal, a talajvizsgálatok alapelveivel és gyakorlati alkalmazásukkal foglalkoztak, valamint talajtani laboratóriumi gyakorlatokat végeztek.

Az egyetemi diploma megszerzésének évében, 1942-ben több végzős hallgatótársával a Magyar Királyi Földtani Intézet³ Agrogeológiai Osztályán kapott állást, néhány hónapig mint kisegítő szakmunkaerő, majd mint segédvegyész. Ebben az intézetben indult meg a legjelentősebb hazai talajtani kutatás, felmérés. Itt vett részt a Kreybig Lajos⁴ által irányított országos *átnézetes talajismereti térképezésben*, amelybe már egyetemi hallgatóként is volt alkalma bekapcsolódni.

Stefanovits Pál
(Szent István Egyetem Kosáry Domokos
Könyvtár és Levéltár tulajdona)

¹ Ma Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Vegyészmérnöki és Biomérnöki Kar (BME VBK).

² Mados László (szül. Kotzmann László) (1901–1945) vegyészmérnök, a magyar talajtani kutatás, oktatás és gyakorlat meghatározó képviselője, mindemellett kiváló rajzkészséggel is megáldott szakember, a Sigmond Elekről elnevezett „Sigmond-iskola” tagja. Budapest ostromában vesztette életét 1945-ben 44 évesen.

³ 1869. június 18-án alakult meg hazánk első tudományos kutatóintézete, a Magyar Királyi Földtani Intézet, későbbi nevén Magyar Állami Földtani Intézet. 2012-től Magyar Földtani és Geofizikai Intézet, 2017-től Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat néven központi hivatal jogállásban működik.

⁴ Kreybig Lajos (1879–1956) Kossuth-díjas agrokémikus, agrármérnök, talajtani kutató, az MTA rendes tagja. Vezetésével egy új, 1:25 000-es méretarányú átnézetes talajismereti térképezési munka indult meg részletes mintavételezéssel és a begyűjtött minták alapos laboratóriumi vizsgálatával. 1944-re 108 térképszelvény jelent meg nyomtatásban, és több mint 250 térképszelvény felvételezését végezték el. A háború alatt a térképek egy része megsemmisült. A hiányzó, illetve a háború alatt megsemmisült szelvények pótlása egészen 1951-ig tartott (URL1).

Egy interjúban maga idézte fel, hogy katonaként a háború alatt nyolc méter mélységig kiásott latrinákat talajszelvényként szemlélte. Később a megélhetéséhez hozzájáruló sportkrémüzemben kolloidkémiai ismereteit gyarapította (Chikán, 2009). A háború után a Tőzegkutató Intézet megbízásából tőzegfelvételeket is végzett.

1949 szeptemberében (a Földtani Intézet Talajtani Osztályának több tagjával együtt) került a hosszas előkészületekkel létrehozott önálló Agrokémiai Intézetbe⁵, ahol osztályvezetőként dolgozott valamivel több mint másfél évtizedig. 1950 márciusától egy éven át az MTA Titkári Hivatal IV. Biológiai és Agrártudományok Szakosztályán előadóként tevékenykedett. Az Agrokémiai Intézet részleges átszervezése után, 1951 márciusától az Agrokémiai Kutatóintézet néven működő intézmény tudományos kutatója, majd az ismételt szervezeti változások után, 1960 októberétől az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet hat osztálya közül a Talajtani osztály tudományos osztályvezetője volt egészen 1965-ig.

A kutatóintézeti tevékenységet követően 1965. március 21-én került a Gödöllőn működő Agrártudományi Egyetem⁶ Talajtani Tanszékére egyhangúlag támogatott pályázat útján, ahol Páter Károly (1900–1964) halála után egy évvel egyetemi tanári kinevezést, egyben tanszékvezetői megbízatást kapott. Vezetői feladatait a tanszék Talajtani és Agrokémiai Tanszékké történt 1987. szeptember 1-jei átalakítása után is megtartotta. Munkája mellett 1967-től a Mezőgazdaságtudományi Kar dékánhelyettese, majd 1969 és 1975 között az egyetem tudományos rektorhelyettese⁷ volt. Alapító vezetője volt a Környezetgazdálkodási Intézetnek. Az évtizedek során tagja volt az Egyetemi, valamint a Kari Tanácsnak, az Egyetemi Tudományos Tanácsnak. Nyugdíjazásának időpontja 1990. december 31. Egy negyedszázadon át végzett tanszékvezetői, iskolateremtő oktató-nevelő és tudományos munkája után is feladatokat vállalt az egyetemen. Kocsis Károly (1935–2005) rektori időszakában az egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének igazgatója volt egészen 1996. június 30-ig. Az 1996-ban lezajló első akkreditáció alkalmával a Tanszék „nemzetközileg elismert” minősítést kapott.

⁵ Az Agrokémiai Intézet létrehozására 1949-ben került sor, megszervezésével Páter Károlyt (1900–1964) bízta meg a földművelésügyi miniszter. A neves tudós egyben az első igazgatója is volt az intézetnek. Az intézet elnevezései: 1949-től Agrokémiai Intézet; 1951-től Agrokémiai Kutatóintézet; 1955-től az MTA Agrokémiai Kutató Intézete; 1957-től az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézete 2012-től MTA Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézet; ma Agrártudományi Kutatóközpont Talajtani és Agrokémiai Intézet.

⁶ 1945–1949 között Magyar Agrártudományi Egyetem; 1949–1989 között Agrártudományi Egyetem, Gödöllő; 1989. szeptember 1. – 1999. december 31. között Gödöllői Agrártudományi Egyetem; 2000-től Szent István Egyetem.

⁷ Rektorhelyettesként Pethő György (1969–1978) rektor mellett dolgozott.

Munkássága elismeréseképpen 1952-ben megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot, 1967-ben pedig megvédte akadémiai doktori értekezését. 1970-ben a Magyar Tudományos Akadémia Közgyűlése levelező, 1976-ban pedig rendes tagjává választotta. Professor emeritusi címet 1990-ben, tiszteletbeli doktori (Honoris Causa) címet 1991-ben kapott. Gödöllőn töltött időszakában az egyetem fejlesztését, az oktatást, nevelést és kutatást következetesen szolgáló tanár, s egyben vezető volt.

Szervezeti tagságai közül meg kell említeni az MTA Talajtani és Agrokémiai Bizottságot, melynek több éven át elnöke is volt. 1990 és 1996 között az Agrártudományok Osztályának elnökeként részt vett az MTA Elnökség munkájában. 1995-ben a Doktori Tanács tagja lett, itt 2000-ig tevékenykedett. Emellett számos külföldi akadémia tagjává is megválasztották: 1982-ben az Osztrák Tudományos Akadémia, 1984-ben a Leopoldina Akadémia, 1991-ben az Orosz Mezőgazdasági Akadémia, 1993-ban az Ukrán Tudományos Akadémia, valamint 1998-ban a Közép-európai Tudományos és Művészeti Akadémia is felvette tagjai sorába.

Akadémiai tisztségein kívül a Magyar Agrártudományi Egyesület vezetőségében is helyet kapott, a Magyar Földtani Társaság, a Magyar Földrajzi Társaság és a Magyar Kémikusok Egyesületének is tagja volt. A Magyar Talajtani Társaság tiszteletbeli elnökévé választotta. 1989 és 1996 között a Kossuth- és Széchenyi-díj Bizottságának munkájában vett részt. Hat éven át tagja volt az Országos Környezetvédelmi Tanácsnak. Az *Agrokémia és Talajtan* című tudományos szakfolyóirat szerkesztőbizottságának 1951-es alapításától, az MTA által kiadott *Magyar Tudomány* szerkesztőbizottságának 1990 és 2000 között volt aktív tagja.

Számos elismerés, díj és kitüntetés tulajdonosa. Első elismerése a Munka Érdemrend arany fokozata, melyet 1971-ben vett át. Tudományos munkásságát, tudományszervezői és oktatói tevékenységét egyebek mellett Treitz Péter- emléké-

Stefanovits Pál akadémikus székfoglalója,
1977. február 18.

Fotó: Hudetz József (A kép a Szent István
Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár
és Levéltár Fotótárának tulajdona)

remmel (1973)⁸, Tessedik Sámuel-emlékéremmel (1978), a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal (polgári tagozat, 1996), Vadas Jenő-emlékéremmel (1999), Akadémiai Aranyéremmel (1999) és Eötvös József-díjjal (2007) ismerték el.

Az emlékezés keretében nem vállalkozunk Stefanovits Pál szakmai, tudományos munkájának széles körű elemzésére, csupán annak jelentőségét, szellemiségét kívánjuk érzékeltetni életútja bemutatásával elsősorban a nem talajtanos szakemberek, tudósok és érdeklődők számára. Mert ahogy Várallyay György⁹ írja Stefanovits Pál 90. születésnapja alkalmából: „[...] szükség lenne rá, hogy minél többen megismerhessék, tanuljanak belőle világos és racionális gondolkodást, következetességet, egyszerűségében (is) meggyőző érvelést, megalapozott tudományos eredményekből levont mértéktartó, de határozott megállapításokat, átgondolt és maradandó következtetéseket” (Várallyay, 2010). Első munkája 1941-ben, még hallgatóként jelent meg, s az azt követő hét és fél évtizedben páratlan életutat járt be. Kiemelt kutatási területe a talajtérképezés, a talajképződési folyamatok és a mezőgazdasági környezetvédelem. A Kreybig-féle átnézetes talajismereti térképezésben való részvétele eredményeként Stefanovits Pál számos térképlapot készített önállóan (az elkészült térképlapok közel 10%-át). Az első 1:25 000 méretarányú térképe *Magyarország Magyarország geológiai és talajismereti térképeihez, Bős* címmel 1943-ban jelent meg.

Előbb professzorainak támogatásával, majd munkatársainak közreműködésével dolgozta ki azt a genetikai talajosztályozási rendszert, amely lényegében a mai napig használatos, s ennek a munkának a keretében készítette el Magyarország több, genetikai alapokon nyugvó talajtérképét¹⁰ 1:200 000 (1955) és 1:500 000 (1959) méretarányban. Részletes talajfelvételek alapján alkotta meg Szűcs Lászlóval az ország genetikai talajtérképét, s a munka során szerzett tapasztalatait a *Magyarország talajai* első (1956) és második (1963) kiadásában foglalta össze. 1951-ben kezdődött a talajpusztulás országos elterjedésének feltérképezése az Agrokémiai Kutató Intézet kezdeményezésére, így 1956 után átvette az eróziós térképezés feladatát. Duck Tivadarral közös munkája a

⁸ Treitz Péter (1866–1935) agrogeológus, a talajföldrajz és a talajtani tudomány megalapítója. A róla elnevezett emlékérmét a Magyar Agrártudományi Egyesület Talajtani Társasága (ma Magyar Talajtani Társaság) 1973-ban alapította, melyet elsőként Stefanovits Pálnak adományozott.

⁹ Várallyay György (1935–2018) Széchenyi-díjas agrármérnök, agrogeológus, talajkutató, az MTA rendes tagja, egyetemi tanár. Kutatási területe a talajtérképezés, a talajtani adatbázisok és a környezeti monitoring. Számos talajtani magyarországi és világtérkép szerkesztője, 1981 és 1997 között az MTA Talajtani és Agrokémiai Intézet igazgatója. Számos írása jelent meg Stefanovits Pál munkásságáról, akit a gödöllői egyetemen végzett tudományos diákköri munkája óta ismert.

¹⁰ 1955-re készült el hazánk első genetikai talajtérképe, amelyet az 1956-ban, Párizsban tartott kongresszuson mutattak be. A térképezés tapasztalatai, az első, genetikai alapokon nyugvó talajföldrajzi leírás a *Magyarország talajai* című könyvben jelent meg, még 1956-ban.

COMMENTARII AD TABULAS GEOLOGICAS ET PEDOLOGICAS
REGNI HUNGARIAE.

MAGYARÁZATOK
MAGYARORSZÁG GEOLÓGIAI ÉS TALAJISMERETI
TÉRKÉPEIHEZ

B Ő S.

4859/₁ sz. 1 : 25.000

Talajtanilag felvette: STEFANOVITS PÁL
A magyarázatot írta: STEFANOVITS PÁL

A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló
M. KIR. FÖLDTANI INTÉZET KIADÁSA

ERLÄUTERUNGEN
ZU DEN GEOLOGISCHEN UND BODENKUNDLICHEN
KARTEN UNGARNS

B Ő S.

1 : 25.000 Nr. 4859/₁

Bodenkundlich aufgenommen von: P. STEFANOVITS
Erläuterungen von: P. STEFANOVITS

Herausgegeben von der dem Kgl. Ung. Ackerbauministerium
unterstehenden
KGL. UNG. GEOLOGISCHEN ANSTALT

B U D A P E S T, 1943.

Áttila-nyomda rt. Budapest, II., Szász Károly-utca 3—5. Telefon: 150—080.

A Bős címoldala
(Országos Széchényi Könyvtár)

Magyarország talajeróziós térképe (1:75 000). Az ország talajainak talajásvány-térképét 1985-ben készítette el Dombóvári Katalinnal. Talajtérképezési és talajgenetikai munkássága mellett számos módszertani fejlesztés is kötődik a nevéhez, hiszen paleopedológiai vizsgálataiban nemzetközileg is ismert a hazai löszfeltárások fosszilis talajainak jellemzése. Részt vett a *Magyarország természeti földrajza* című monográfiásorozat megírásában, valamint *Magyarország Nemzeti Atlaszá*nak összeállításában.

A hazai felsőoktatás színvonalának biztosítására írta a *Talajtan* című tankönyvet, amely számos kiadást ért meg. A könyv átdolgozott, bővített kiadását Filep Györggyel (1932–2003) és Fülekgy Györggyel (1945–2018) közösen készítette el, ami szintén több kiadásban jelent meg. Szakmérnöki oktatást *talajtan*, *talajvédelem*, *környezetvédelem* területeken kezdeményezett. Foglalkozott a talajminősítéssel is, Kállai Kornéllal, Főrizs Józsefnevel és Máté Ferencsel kidolgozták a 100 pontos talajértékelési rendszert, amely elsősorban a genetikai talajtípusra, altípusra és változataira, valamint a mezőgazdasági növénytermesztés szempontjából fontosabb talajtulajdonságokra és az ezeket kifejező, nagyléptékű (1:10 000 méretarányú) talajtérképekre épült. Angolul megjelent könyve az ország barna erdőtalajait mutatja be. Közleményeinek száma kétszáz körüli. Szakmai és tudományos kapcsolatai a földrajzi és a földtani kutatásokkal, a Magyar Tudományos Akadémia számos osztályával igen szorosak voltak. A több nyelven beszélő tudós nemzetközi kapcsolatait, világhírű munkásságát mutatja, hogy részt vett többek között a FAO és az UNESCO által szervezett *Európai talajtérkép szerkesztésében*, a 7th Approxiation, a *Soil Taxonomy*, a *Világ talajtérkép*, a *Degradációs világtérkép*, a *GLASOD* és a *SOTER* térképeinek és adatbázisainak munkálataiban.

Nem túlzás Várallyay György megállapítása, miszerint „páratlanul gazdag életmű” az övé. Elismerést vált ki mindazokból, akik fogékonyak az emberi értékekre és a kimagasló tudományos teljesítményekre. Nagyságát nem csupán a talajtani felvételezések, mintavételek, térképek, a kitűnő szakíróként megírt könyvek lapjainak, vonzó előadásainak száma adja, hanem a mindig alázattal végzett munka, az egyszerűsége és szerénysége, ahogyan kutatott, oktatott, írt, előadást tartott, és ahogyan mindennapi életét élte. Akaraterő, kitartás, széles körű tudás, elhivatottság, meggyőző erő, a talaj iránti tisztelet jellemezte egész életében, hisz csak így tudta megtanulni, egyben megtanítani és megszerettetni a talajt tanítványaiival, az azért felelősséget érző, de hozzá szakmailag nem értőkkel is. Ezeket az értékeket erősíti meg az *Életutam* című írása, amelyben életének minden fontosabb állomásáról olyan szépen, meggyőzően, tudósi elkötelezettséggel szól, hogy ezt érdemes mindenkinek megismernie.

A „Stefanovits-iskola” a geológia, a talajtan és a talajvédelem területén elévülhetetlen tudást halmozott fel és örökített át a következő kutatonemzedékekre, akik szellemi hagyatékának őrzői és egyben továbbvivői. A világhírű tudós fogalmazta meg *A talajvédelem tízparancsolatát*, amely a talajtanosokon kívül is

egyre szélesebb körben ismert, kiemelten a 10. pontja: „Ne feledd, hogy a talajon nemcsak állsz, hanem élsz is!” Sokakban erősítette meg azt a gondolatot, hogy egészséges talaj nélkül nincs élet, nemhogy az emberiség számára, de a bolygónk egészére nézve sem. Stefanovits Pál nevét nemcsak a „szűken” vett talajos szakma ismeri immáron, egyéniségéből, tudós mivoltából, de leginkább igaz emberiségéből fakadóan egyre többekhez jut el a munkássága.

Stefanovits Pál talajhasználati tízparancsolata

1. Ne foglalj el a természettől több és jobb földet, mint amennyi okvetlenül szükséges!
2. Ne engedd, hogy a víz elrabolja a termőföldet a gondjaidra bízott területről!
3. Ne hagyd, hogy a szél elhordja a földet!
4. Feleslegesen ne taposd, ne tömörítsd a talajt!
5. Csak annyi trágyát vigyél a talajba, amennyit az elvisel és amennyit a növény kíván!
6. Csak jó vízzel öntözz és csak annyival, amennyivel kell!
7. Ne keverj a talajba el nem bomló anyagot, ha csak nem javítási céllal teszed!
8. Ne mérgezd a talaj élővilágát!
9. Őrizd meg a talaj termékenységét és ha lehet, még növeld tovább!
10. Ne feledd, hogy a talajon nemcsak állsz, hanem élsz is!

Köszönetemet fejezem ki Katona Adriennek és Urbán Katalinnak, a Szent István Egyetem munkatársainak az emlékező tanulmány megírásához nyújtott támogatásért, segítségért.

IRODALOM

- Chikán Á. (2009): „A nátrium az ördög..., a kalcium valóságos angyal”. Interjú Stefanovits Pállal. In: Chikán Á.: *A talajon nemcsak állsz, hanem élsz is: hatvanéves a Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézete*. Budapest: MTA TAKI, 9–20.
- Stefanovits P. (1943): *Bős / talajtani felvette és a magyarázatokat írta Stefanovits Pál. (Commentarii ad tabulas geologicas et pedologicas Regni Hungariae)* Budapest: M. Kir. Földtani Intézet, 48, 1 t.
- Stefanovits P. (2009): Életutam. In: Horn János (szerk.): *Életpályák: földtudományok, bányászat, energetika*. Budapest, 337–356. <http://mek.oszk.hu/16200/16222/16222.pdf>
- Várallyay Gy. (2010): Stefanovits Pál 90 éves. *Agrokémia és Talajtan*, 59, 2, 215–216. DOI: 10.1556/agrokem.59.2010.2.1

URL1: https://www.mta-taki.hu/sites/all/files/linked/kreybig_ismerteto.pdf